

Woffittin artikkeli on kirjan viimeinen, ja siinä kulminoituvat teoksen keskeiset teemat: osallistujien yhteistyö, keskustelun sekventiaalisen etenemisen keskeisyys, referoinnin käyttö evidenssinä, vastuun siirtäminen toimeksiantajalle sekä keskustelun ajallisen etenemisen manipuloiminen referoinnin avulla.

MARJO SAVIJÄRVI
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- ATKINSON, J. MAXWELL – DREW, PAUL 1979: *Order in court*. London: The Macmillan Press.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- HAAKANA, MARKKU 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAAKANA, MARKKU – KALLIOKOSKI, JYRKI (toim.) 2005: *Referointi ja moniäänisyys*. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERITAGE, JOHN – RAYMOND, GEOFFREY 2005: The terms of agreement. Indexing epistemic authority and subordination in talk-in-interaction. – *Social Psychology Quarterly* vol 68 No.1 s. 15–38.
- KUIRI, KAIJA 2006: Referoinnin uusi aika. – *Virittäjä* 110 s. 637–644.
- ROUTARINNE, SARA 2005: Keskustelu-puheen johtolauseiden kielioppia. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskustelunanalyysin perusteet* s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- VOLOSINOV, VALENTIN N. 1973: *Marxism and the philosophy of language*. Kääntäneet Ladislav Matejka ja I. R. Titunik. New York: Seminar Press.

Marin murre sanat vihdoinkin yksissä kansissa

Arto Moisio ja Sirkka Saarinen:
Tscheremissisches Wörterbuch. Aufgezeichnet von **Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen**. Lexica Societatis Fenno-Ugricae xxxii ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008. 924 s.
ISBN 978-952-5667-04-2.

Sanakirjan tekeminen on hidasta puuhaa. Vastikään valmistuneella tšeremissin sanakirjallakin on varsin pitkä historia: Suomalais-Ugrilaisen Seuran silloinen puheenjohtaja Otto Donner ehdotti jo vuonna 1895, että Volmari Porkan keräämä tšeremissin materiaali toimitettaisiin julkaistavaksi sanakirjana. Kun marin kielen materiaaleja lopulta 1960-luvulla alettiin työstää, oli käytössä Porkan materiaalien lisäksi myös monien muiden tutkijoiden

keräämää ja muistiin kirjaamaa aineistoa (s. I). Suomalais-Ugrilaisen Seuran stipendiaattina toiminut Alho Alhoniemi aloittikin tuolloin työnsä Yrjö Wichmannin keräämästä tšeremissiläismurteiden sanastosta (Saarinen 1993: 10).

Yhdeksi niteeksi sidottu *Tscheremissisches Wörterbuch* on ulkoasultaan arvokkaan ja tyylikkään näköinen, tosin valkoinen kansi on käytössä haavoittuva. Kirja tuntuu melko tukevalta ja sidonta kestävältä, mutta nähtäväksi jää, kuinka hyvin lähes tuhatsivuinen kirjajärkälä kestää käyttöä, sivut pysyvät paikallaan ja selkämys ehjänä. Kirjan hinta (90 euroa) on kertaostoksena melko korkea, mutta loppujen lopuksi se ei ole kovinkaan paljoa tutkimuskäytössä pitkäaikaisesti hyödynnettävästä teoksesta. Kirjan korkea hinta tosin aiheuttanee sen, etteivät aivan kaikki marin kielen opiskelijat ja harrastajat sitä kirjahyllynsä hanki.

Marin murteiden sanakirjaa on hyvin vaikeaa arvioida tutkimuksena; kyse on enemmänkin murre sanojen toimittamisesta ja järjestämisestä. *Tscheremissisches Wörterbuch* on hankala arvioitava myös sanakirjana, koska tekijät ovat olleet aineistonsa armoilla. Pohdintaa siitä, miksi jokin sana on mukana ja jokin toinen ehkä ei, on turha edes aloittaa. Mukana ovat ne sanat ja murrevariantit, jotka keruuaineistoista löytyvät.

Vastaavanlainen suurteos on Unkarissa toimitettu Ödön Beken keräämään materiaaliin pohjautuva yhdeksänsaisena julkaistu *Mari nyelvjárás szótár* (*Tscheremissisches Dialektwörterbuch*) (Beke 1997–2001), joka on merkitty aineiston kerääjän Ödön Beken nimiin siitä huolimatta, että teos on toimitettu vuosikymmeniä Beken kuoleman jälkeen. Näitä kahta teosta on kuitenkin hankala verrata toisiinsa.

Toimitustyössä vankkaa osaamista

Tscheremissisches Wörterbuchin tekijät hallitsevat sekä marin kielen että sanakirjojen toimittamisen. Turun yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen sanakirjatyö on viime aikoina ollut varsin aktiivista ja monipuolista. Arto Moisio on toimittanut *Marilais-suomalaisen sanakirjan* (1992) ja vastannut pääasiallisesti *Suomalais-marilaisen sanakirjan* (1995) tekemisestä. Moisio ja Saarinen ovat olleet mukana myös marin kielen käänteissanakirjan (*Reverse dictionary of Mari (Cheremis) = Obratnyj slovar' marijskogo jazyka* 2002) toimituskunnassa. Saarinen on lisäksi osallistunut *Udmurttilais-suomalaisen sanakirjan* (2008) tekemiseen, ja Moisio ollut mukana toimittamassa osin marin murteiden sanakirjan oheistuotteena¹ syntynyttä *Tšuvassilais-suomalaista sanakirjaa* (2007). Vaikka edellä mainitut sanakirjat ovat erityyppisiä kuin nyt valmistunut etymologisen periaatteen mukaan toimitettu marin murteiden sanakirja, ei tekijöiden leksikografista kokemusta sovi vähätellä.

Murrejako ja aineisto

Marin kielen murteet on sanakirjassa jaettu neljään pääryhmään: itämurteeseen, niitty- eli keskimurteeseen, luoteismurteeseen (sanakirjan tekstissä tästä murrealueesta käytetään kerran virheellisesti nimitystä koillismurre) ja länsi- eli vuorimurteeseen. Nämä murrealueet on vielä jaoteltu 14 eri ryhmään. Merkinnät eivät ole kaikilla kerääjillä olleet yhtä täs-

1. Marin kielen monet tšuvassilaiset lainasanat saivat Arto Moisio keräämään itselleen sanalistan, jota myöhemmin hyödynnettiin *Tšuvassilais-suomalaisen sanakirjan* toimitustyössä.

mällisiä, joten joidenkin kerääjien materiaaleissa nimetään informantit, toisilla on vain suurpiirteinen maininta keruu-paikasta. Tämä merkintätapojen kirjavuus on sellaisenaan siirtynyt myös sanakirjaan.

Kirjan toimitustyössä on tehty merkittävä ja rohkea päätös murteiden ja murrealueiden merkintätavoista: murrealueet on nimetty sen mukaan, mitä nykyistä aluetta ne vastaavat kerääjien omien merkintöjen sijaan. Toiset saattavat kokea tämän tradition rikkomisena, mutta käytännöllisesti ajatellen lienee järkevintä esittää murrealueet nykykartan mukaan. Hyvä esimerkiksi tästä on Wichmannin Uržumin murteeksi nimeämä murre, joka on kuitenkin kirjattu muistiin Sernurista. Nykyinen Uržumin piirikunta sijaitsee vuorimarin murrealueella Volga-joen länsirannalla, kun taas Sernur keskellä Marin tasavaltaa niittymarin murrealueella. Sanakirjassa tuo murre on merkitty keskimurteisiin kuuluvaksi Sernurin murteeksi, joissakin muissa lähteissä on käytetty myös nimitystä Morkin-Sernurin murre. Vaikka Marin murteiden sanakirja muilta osin noudattaa vahvasti etymologisten sanakirjojen sekä fennougristiikan perinteitä, on poikkeus näissä merkintätavoissa varsin tervetullut. Merkintöjen yksinkertaisuus ja yksiselitteisyys lisäävät käyttäjävälisyyttä erityisesti sellaisten käyttäjien osalta, jotka eivät muita murremateriaaleja ja niiden merkintätapoja tunne.

Tällaisen melko vanhoihin keruuaineistoihin perustuvan sanakirjan ongelmaksi nousee nykytutkimuksen näkökulmasta se, että murreaineistojen keruu on tehty lähinnä yksittäisiä informantteja, kielenoppaita, haastattelemalla. Murteentutkimuksessa oli 1800-luvulla ja vielä 1900-luvullakin tapana haasta-

tella pääasiassa vanhoja kouluttamattomia ja koko ikänsä syntymäpaikallaan asuneita ihmisiä, jotta muistiin kerättävä aineisto olisi mahdollisimman autenttista kansankieltä vailla sivistyksen mukanaan tuomia yleiskielisiä vaikutteita (Kurki 2007:144). Marin murteita muistiin kirjanneet tutkijat ovat sen sijaan valinneet informanteikseen pääasiassa koulutettuja, lukutaitoisia miehiä, joista osa on myös muuttanut syntymäseudultaan aivan toiselle murrealueelle. Kerääjistä Räsäsen ja Itkosen informantteina toimivat toisen maailmansodan aikana Suomen ottamat syntyperältään marilaiset sotavangit (s. II–VII), jolloin ainoa kriteeri informanttien valintaan lienee ollut marilaisten murretausta. Mitään tarkkoja perusteluja sille, miksi informanteiksi valittiin pääasiassa koulutettuja miehiä, ei ole. Yksi looginen selitys voisi toki olla se, että venäjänkielisen koulusivistyksen hankkineilla informanteilla ja murteen kerääjillä on ollut yhteisenä kielenä venäjä, mikä on osaltaan saattanut helpottaa työtä, mutta toisaalta altistanut kerättävän kielen venäjän vaikutukselle. Tiukimman nykykäsityksen mukaan kielellisen vaihtelun tutkimuksessa informantit pitäisi ryhmitellä asuinpaikan, sukupuolen, iän ja koulutustaustan perusteella erillisiksi soluiksi, ja kussakin solussa tulisi olla vähintään viisi edustajaa, jotta kyseinen solu todella edustaisi omaa ryhmäänsä (ks. esim. Feagin 2002: 29). Tosin on huomioitava, että puhujamääriltään pienissä kielissä ja erityisesti pienillä murrealueilla, joita ääritapauksissa saattaa edustaa vain yksi pienehkö kylä, tällaisten solujen kokoaminen on lähes mahdoton tehtävä.

Huolimatta siitä, että aineiston keruumenetelmät ovat nykyvariaation tutkimuksen periaatteiden mukaan erittäin

huonot, on kokoon saatu mittava ja kattava kokoelma marin kielen murteita. Sanastoa on vielä täydennetty muista keruaineistoista saaduilla sanoilla ja erityisesti esimerkeillä, tosin tämän muualta poimitun aineiston merkintätapa on melko vaikeaselkoinen (ks. s. IX). Oleellista on, että täydennykset on otettu samanikäisestä materiaalista. Koska nyt julkaistu aineisto on osin jopa yli 100 vuotta sitten muistiin merkittyä, ei teos voi mitenkään olla – eikä pyrikään olemaan – kuvaus marin nykykielen murteista. Siksi aineiston täydentäminen nykykielisillä murre-esimerkeillä olisi saattanut vääristää koko kuvaa.

Sanakirjan rakenne

Kirjan alussa kuvataan sanakirjaprojektin vaiheita sekä kerrotaan materiaalin kokoajien keruumatkoista. Kukin kerääjä ja hänen matkansa tšeremissien pariin esitellään lyhyesti, samoin esitellään keruumatkalaisten käyttämät informanttit. Vaikka esittelyt eivät sanakirjan kannalta ole tarpeellisia, ne ovat mielenkiintoista luettavaa. Esittelyjen jälkeen löytyvä lähdeluettelo ohjaakin lukijan kerääjien kiehtovien matkakirjeiden ja muiden matkakuvausten pariin. Tosin lähdeviitteissä on yksi virheellinen merkintä: Volmari Porkan toinen matkakirje on julkaistu *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa* V, ei kirjassa VI, kuten lähdeviitteissä sanotaan.

Tscheremissisches Wörterbuch on toimitettu etymologisen periaatteen mukaan, mikä tarkoittaa siis sitä, että kantasanan yhteydessä on esitetty kaikki kyseisen sanan johdokset. Esimerkiksi hakusanan kolme (*kum*) alta löytyvät mm. sanat 'kolmesti', 'kolmas' ja 'kolmekymmentä'. Varsinaisia etymologioita kirjassa ei an-

neta, mutta sanojen yhteydessä mainitaan lainasanojen osalta lainanantajakieli, uralilaisten ja suomalais-ugrilaisten sanojen osalta tietoja kyseisen sanan levikistä uralilaisella kielialueella. Lisäksi on mainintoja sanojen deskriptiivisyydestä, onomatopoeettisesta luonteesta sekä sanan kuulumisesta esimerkiksi lapsenkieleen. Sanaluokkaa tai taivutustietoja leksemeistä sen sijaan ei anneta. Hakusanaksi on mahdollisuuksien mukaan pyritty antamaan jommankumman kirjakielen² sana. Varsinaisen hakusanan muodosta huomattavasti poikkeavat murremuodot on kirjattu ikään kuin omiksi leksemeikseen ja niistä on viittaus varsinaiseen hakusanaan. Verbien osalta hakumuotona on, samoin kuin Beken sanakirjassa, yksikön 1. persoonan taivutusmuoto; ei siis infinitiivi, kuten sanakirjoissa yleensä. Persoonamuotoa voidaan pitää taloudellisena ratkaisuna, sillä taivutusmuodosta näkyy heti, kumpaan marin kielen kahdesta konjugaatiosta verbi kuuluu, mitä ei pelkästä infinitiivimuodosta voida päätellä.

Selityskieleksi valittu saksa noudattaa sitä traditiota, johon suomalais-ugrilaisten kielten tutkimuksessa sekä useimpien Suomalais-Ugrilaisen Seuran Lexica-sarjan³ julkaisuissa on totuttu. Unkarilaiset ovat omaan sanakirjaansa ottaneet selityskieleksi saksan lisäksi myös unkarin. Saksa selityskielenä sopii käsillä olevaan sanakirjaan hyvin, vaikkei saksa enää automaattisesti olekaan fennougristiikan tieteellinen kieli. *Tscheremissisches Wörterbuchin* todennäköisin käyttäjäkunta muodostuu marin kieltä taitavista tutki-

2. Marissa on kaksi kirjakieltä, länsimurteisiin pohjautuva ns. vuorimari ja itämurteisiin pohjautuva ns. niittymari.

3. Lisää Lexica-sarjan julkaisuista internet-sivulla <http://www.sgr.fi/lexica/lexica.html>.

joista, eikä kyseessä ole kaksikielinen sanakirja, mikä vähentää selityskielen merkitystä. Jotkin saksankielisistä selityksistä ovat tosin melko monimutkaisia ja monisanaisia, mutta tuskin kaikille johdoksille ja yhdyssanoille olisi löytynyt yksinkertaisia vastineita mistään kielestä.

Sanakirja käytössä

Sanakirjat poikkeavat käyttötavaltaan huomattavasti muista julkaisuista. Niitä käytetään lähinnä yksittäisten sanojen merkityksen selvittämiseen ja tutkimiseen aina tarpeen mukaan. Marin murteiden sanakirjaan tarttuessaan kannattaa kuitenkin kuluttaa aikaa murteiden esittelyyn, lyhenteiden käytön selostuksiin sekä muihin lukuohjeisiin, vaikka merkintätavat melko läpinäkyviä ovatkin.

Kirjassa käytetyt merkit ja murteiden lyhenteet on periaatteessa selitetty ja esitetty havainnollisesti ja selkeästi, vaikka murre-sanakirjojen lukemiseen tottumattomalle voivat lyhenteet ja merkinnät tuottaa hankaluuksia. Joissakin tapauksissa merkien selitykset näyttävät monimutkaisilta matemaattisilta yhtälöiltä, mutta käytössä niitä oppii lukemaan nopeasti. Vaikeaselkoisempia ovat varsinaisten murreaineistojen täydennyksinä käytettyjen materiaalien merkintätavat. Kun varsinaiset murreaineistot on kirjattu selkeäksi listaksi, saa joidenkin oheismateriaalien lyhenteitä etsiä juoksevasta tekstistä.

Etymologisen periaatteen mukainen toimitustapa on hyödyksi erityisesti sanojen johtamista ja yhdistämistä tutkittaessa. Jotkin laajat hakusanat, kuten adpositio-avartalo *der-*, jonka johdoksia käsitellään sanakirjassa lähes neljän sivun verran, kuitenkin lähes lannistavat *deke*-pronominia ('kanssa') etsivän lukijan. Joku saattaisi myös pitää

sanakirjan aakkostusta jokseenkin omi-tuisena. Suomalais-ugrialaisten kielten sanakirjoihin tottunut lukija ei kuitenkaan osaa pitää mitenkään outona sitä, että *a*:ta seuraa *ä* tai että *e* on aakkostossa vasta 16. kirjain kaikkien erilaisten *ds-*, *ts-* ja *dž*-yhdistelmien jälkeen. Aakkostuksensa osalta *Tscheremissisches Wörterbuch* eroaakin joiltakin osin Beken vastaavasta teoksesta.

Kaiken kaikkiaan *Tscheremissisches Wörterbuch* vaikuttaa varsin hyvältä ja käyttökelpoiselta kirjalta. Kuten aiemmin totesin, sanakirja poikkeaa käyttötavaltaan melko paljon muusta kirjallisuudesta. Aika ja tarpeesta lähtevä käyttö todella näyttävät, mitkä ovat sanakirjan vahvuudet ja heikkoudet.

ELINA AHOLA
elmahol[- -]@utu.fi⁴

Lähteet

- BEKE, ÖDÖN 1997–2001: *Mari nyelvjárásí szótár (= Tscheremissisches dialektwörterbuch) 1–9*. Bibliotheca Ceremissica Tomus IV. Szombathely: Savariae.
- FEAGIN, CRAWFORD 2002: Entering the Community. Fieldwork. – J. K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The handbook of language variation and change* s. 20–39. Blackwell handbooks in linguistics. Malden (Mass.): Blackwell.
- KURKI, TOMMI 2007: Variaationtutkimuksen nykynäkymiä. – *Sananjalka* 49 s. 143–162.
- MOISIO, ARTO 1992: *Marilais-suomalainen sanakirja = Marla-finmla muter*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

4. Poista hakasulkeet ja niiden sisällä olevat merkit kirjoittaessasi osoitetta.

Reverse dictionary of Mari (Cheremis) = Obratnyj slovar' marijskogo jazyka.
Toimittaneet Jorma Luutonen, Sirkka Saarinen, Arto Moisio, Oleg Sergyyev & Lidiya Matrosova. Lexica Societatis Fenno-Ugriacae XXVIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 2002.

SAARINEN, SIRKKA 1993: Alho Alhoniemi 60-vuotias. – Sirkka Saarinen, Jorma Luutonen & Eeva Herrala (toim.), *Systeemi ja poikkeama. Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993* s. 9–16. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.

Suomalais-marilainen sanakirja. Toimittaneet Arto Moisio, Ivan Galgin & Valentin Vasiljev. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 1995.

Tšuvassilais-suomalainen sanakirja. Toimittaneet Arto Moisio, Eduard Fomin & Jorma Luutonen. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2007.

Udmurtilais-suomalainen sanakirja. Toimittaneet Sergej Maksimov, Vadim Danilov & Sirkka Saarinen. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2007.

Sanakirjasäätiön rahaston apuraha haettavana

Sanakirjasäätiön rahasto julistaa haettavaksi 2000 euron apurahan suomen ja sen sukukielten tutkimukseen, esimerkiksi gradun tai muun tutkimuksen tekoon, artikkelin kirjoittamiseen tai kenttätööhön. Apuraha voidaan jakaa usean hakijan kesken. Rahaston tarkoituksena on Sanakirjasäätiön perinnön mukaisesti 1) edistää suomen kansanmurteiden ja suomalaisen nimistön sekä niiden tutkimuksen tuntemusta ja 2) tutkia suomen kieltä ja suomensukuisia kieliä, suomalaista nimistöä sekä kansanomaisen kulttuurimme alkuperää ja ilmenemismuotoja. Rahasto tukee erityisesti suomen murteiden tutkimista. Etusijalla ovat hakijat, jotka eivät ole aiemmin saaneet apurahaa Sanakirjasäätiön rahastosta.

Hakemukseen liitetään enintään kolmen sivun pituinen tutkimus- ja työsuunnitelma sekä kustannuslaskelma. Hakemuksessa tulee mainita samaan tarkoitukseen haetut ja/tai saadut apurahat. Erillisiä suosituksia ei tarvita, mutta hakemuksessa tulee mainita ohjaajan tai ohjaajien yhteystiedot.

Hakemukset osoitetaan Kotikielen Seuran johtokunnalle ja toimitetaan sekä sähköpostin liitteenä osoitteeseen seura@kotikielenseura.fi että paperiversiona osoitteeseen Kotikielen Seura, Castrenianum, PL 3, 00014 Helsingin yliopisto 15.4.2010 mennessä. Päätös julkistetaan 30.4.2010.

Kotikielen Seura
Castrenianum, PL 3
00014 Helsingin yliopisto
seura@kotikielenseura.fi